

Трофименко Дар'я Сергіївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Декларацією прав дитини проголошено, що дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові та розуміння. Вона має, якщо це можливо, зростати в піклуванні та під відповідальністю своїх батьків, у будь-якому разі – в атмосфері любові та моральної і матеріальної забезпеченості; малолітня дитина, крім випадків, коли є виняткові обставини, не має розлучатися зі своєю матір'ю. Дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист [1]. Відповідно до Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поводяться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини [2].

Охорона дитинства в Україні визнається стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки. Держава, зі свого боку, створює усі умови для того, щоб кожен маленький українець зростав в любові та родинному колі, визнаючи сім'ю як природне середовище для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини.

Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків [3].

З 24 лютого 2022 року, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в Україні введено режим воєнного стану. За період військових дій на території нашої держави тисячі громадян зі сходу України були змушені покинути свої домівки та шукати прихистку у західних регіонах країни або за кордоном. Разом з дорослими покидали домівки і діти, які у багатьох випадках у пошуках безпечного місця слідували не лише з батьками, але й знайомими, сусідами, опинялися поза родиною в закладах освіти, лікарнях, які перетворилися на притулки. При цьому, наприкінці квітня Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денисова повідомила, що із окупованих територій країною-агресором було вивезено понад 164 тисячі дітей, частина з яких досі перебуває у фільтраційних таборах у Донецькій та Луганській областях.

Конституція України гарантує, що кожен, хто на законних підставах перебуває на території України, має право на вільний вибір місця проживання [4]. Враховуючи вікові особливості дитини, визначення місця проживання особи, яка не досягла 18-річного віку, урегульовано положеннями Цивільного, Сімейного кодексів України наступним чином. Кожна фізична особа має право на вільний вибір місця проживання та його зміну. При цьому, місцем проживання фізичної особи, яка не досягла 10 років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, що визначається за згодою батьків, опікуна, або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. Якщо дитина досягла 10 років, то таке місце визначається за спільною згодою батьків та самою дитиною [5].

Частиною третьою статті 29 Цивільного кодексу України встановлено, що місцем проживання фізичної особи у віці від 10 до 14 років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною

та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна. У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від 10 до 14 років визначається органом опіки та піклування або судом. При цьому, фізична особа, яка досягла 14 років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», відповідно до якого вільний вибір місця проживання обмежується в адміністративно-територіальних одиницях, які знаходяться: на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан, або на тимчасово окупованих територіях [6].

Законом України «Про охорону дитинства» визначено, що діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили. Під час вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховується думка та побажання дитини. Аналогічна позиція міститься в статті 291 Цивільного кодексу України, відповідно до якої фізична особа не може бути проти її волі розлучена з сім'єю, крім випадків, встановлених законом.

Підстави відібрання дитини в Україні врегульовані положеннями Сімейного кодексу України. Так, частина перша статті 170 Сімейного кодексу України передбачає, що суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2–5 частини першої статті 164 цього Кодексу, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків [7]. Таким чином, підстави вилучення дітей в українських родинах чітко врегульовані чинним законодавством, а вчинення будь-яких дій, пов'язаних з примусовим відібранням дітей з їхніх родин є не лише порушенням

їх прав на сім'ю та вільний вибір місця проживання, але й вчиненням кримінально-протиправного діяння, яке підпадає за своїми ознаками під криміналізацію статті 146 Кримінального кодексу України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини».

Доречно звернути увагу, що примусове відібрання у батьків маленьких українців є лише одним із злочинних дій, які вчиняються не території України. Так, зі слів Міністра соціальної політики України Марини Лазебної, Міністерство професійної освіти Російської Федерації вже готує проекти нормативних актів, які дозволять передавати дітей-громадян України, примусово вивезених з тимчасово окупованих територій, у родини російських громадян, у тому числі шляхом примусового усиновлення.

Основу організаційно-правового механізму усиновлення в Україні складають принципи, що підпорядковуються вимогам міжнародних стандартів, серед яких: кожна дитина має право на виховання в сім'ї. Пріоритетним визнається національне усиновлення та міжнародне усиновлення розглядається альтернативним тоді, коли вичерпалися усі можливості щодо передачі дітей під опіку, піклування, усиновлення чи виховання в українські родини [8, с. 63]. Відповідно до положень Європейської конвенції про усиновлення дітей, до якої Україна приєдналася у 2009 році, усиновлення визнається дійсним лише за умови, що його здійснено рішенням суду або адміністративного органу [9]. Водночас, положеннями статті 283 Сімейного кодексу України визначено, що усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на підставі рішення суду за згодою центрального органу, що забезпечує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей - Міністерства соціальної політики України. Усиновлення дітей іноземцями без офіційного погодження визнається незаконним.

Усиновлення як юридичний факт має свої правові наслідки: внаслідок усиновлення дитина стає повноправним членом сім'ї усиновлювача і має стосовно нього та його або сім'ї такі самі права й обов'язки, як і його діти, батьківство яких

установлено законом. Усиновлення припиняє правові відносини між дитиною та її батьком, матір'ю та сім'єю походження. Тобто, усиновлення російськими громадянами українських дітей, яких примусово вилучили з їх родин та вивезли на територію Російської Федерації, призведе до руйнування родинних зв'язків маленьких українців з їхніми батьками.

Для гармонійного розвитку дитині необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння [10]. Натомість примусове відібрання дітей від батьків, насильницька передача їх на територію Російської Федерації або на тимчасово окуповані території України, розміщення у російських родинах не лише руйнує світ маленьких українців, забираючи основу дитинства – люблячу родину, але і є свідченням того, що країна-агресор вчиняє на нашій території ряд злочинів безпосередньо проти дітей як найбільш вразливої категорії громадян.

Усі злочинні діяння Російської Федерації повинні мати належну правову оцінку міжнародної спільноти. Верховною Радою України було направлено Заяву «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав. Відповідно до змісту даної Заяви насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу, з урахуванням положень Конвенції ООН про запобігання злочинам геноциду й покарання за нього, визнається складовою геноциду [11].

Наразі питання повернення маленьких українців додому з кожним днем набуває все більшої гостроти. І хоча в міжнародному праві механізм незаконного переміщення дітей урегульовано Міжнародною конвенцією про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, разом із тим, вбачається, що нині світ потребує розроблення нових правових механізмів захисту дітей, які б були дієвими в умовах воєнних конфліктів та дозволяли

міжнародних правовим інституціям реагувати на будь-які порушення прав маленьких громадян невідкладно.

Література:

1. Декларація прав дитини від 20.11.1959 № 995_384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення 11.05.2022).
2. Конвенції про права дитини від 20.11.1989. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 11.05.2022).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-14. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 11.05.2022).
4. Конституція України : Закон України від 2806.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.05.2020).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.05.2020).
6. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 11.05.2020).
7. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 11.05.2020).
8. Микитин В.І. Деякі особливості усиновлення дітей громадянами України. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 62-67.
9. Європейська конвенція про усиновлення дітей від 27.11.2008 № 994_a17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text (дата звернення 11.05.2022).

10. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 № 995_365. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_365 (дата звернення 11.05.2022).

11. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» : постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2188-20. *Голос України*. 2022. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2188-20> (дата звернення 11.05.2022).